

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Марчук О. О.

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0002-2922-285X

Бутенко С. Ф.

здобувач наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0003-3756-7847

У статті проаналізовано проблему підготовки майбутніх психологів до превентивного виховання підлітків із девіантною поведінкою в закладах загальної середньої освіти. Досліджено підходи вітчизняних і зарубіжних науковців щодо підготовки майбутніх фахівців у ЗВО. Авторами виокремлено педагогічні умови для успішної фахової підготовки майбутніх спеціалістів у ЗВО. Пояснено, що майбутні психологи повинні знати особливості підліткового віку. Зазначено необхідність налагодження конструктивної взаємодії зі всіма суб'єктами освітньої діяльності з метою превентивного виховання.

У процесі професійної підготовки важливо концентрувати увагу на етапах і механізмах розвитку ціннісної самосвідомості майбутнього фахівця, засобах і техніках надання психологічної допомоги, інноваційних методах, формах і прийомах превентивного виховання молоді. Для роботи з учнями майбутні фахівці в галузі психології повинні оволодіти знаннями про вікову психологію та специфіку фізичного, психоемоційного й соціального розвитку підлітків.

Виокремлено основні педагогічні умови, необхідні для ефективного підготовки майбутніх психологів до роботи з важкими підлітками за такими напрямками: наповненість освітньо-професійної програми освітніми компонентами, зміст яких спряє усвідомленню здобувачами вищої освіти важливості здійснення превентивного виховання серед дітей і молоді; проведення різноманітних форм занять із дітьми в закладах середньої освіти під час проходження педагогічної практики щодо їх превентивного виховання; залучення здобувачів освіти до виховних заходів, що проводяться у ЗВО з метою попередження правопорушень серед дітей і молоді; залучення майбутніх психологів до роботи з батьками здобувачів середньої освіти та пояснення останнім важливості здійснення превентивного виховання дітей у родинах. Акцентовано увагу на необхідності постійного професійного самовдосконалення молодого психолога.

Ключові слова: майбутні психологи, професійна підготовка, превентивне виховання.

Marchuk O. O., Butenko S. F. The pedagogical conditions for effective training of future psychologists for the preventive education of pupils

The article analyzes the training of future psychologists for preventive education of adolescents with deviant behavior in general secondary education institutions. The approaches of domestic and foreign scientists to the training of future specialists in higher education were studied. The author specified pedagogical conditions for successful professional training of future specialists. The article describes the peculiarities of adolescence as a period of transition, crisis, and difficulty. The need to establish constructive interaction with all subjects of educational activity for the purpose of preventive education is noted.

In the process of professional training it is important to focus on the stages and mechanisms of development of the value self-awareness of the future specialist, the means and techniques of providing psychological

assistance, innovative methods, forms and techniques of preventive education of young people. To work with student the future specialists in the field of psychology must acquire knowledge about developmental psychology and the specifics of physical, psycho-emotional and social development of adolescents.

The main pedagogical conditions necessary for the effective preparation of future psychologists to work with difficult adolescents in the following areas are highlighted: the fullness of the educational and professional program with educational components, the content of which contributes to the awareness of higher education students of the importance of preventive education among children and youth; the conducting various forms of classes with children in secondary education institutions during pedagogical practice on their preventive education; the involvement of future psychologists for the work with parents of secondary education students and explaining the importance of preventive education in families. The main emphasis is placed on the need of the continuous professional self-improvement of the young psychologists.

Key words: *future psychologists, professional training, preventive upbringing, teenagers, comprehensive educational establishment, subject of educational activity.*

Вступ. Введення практичної психології в систему загальної середньої освіти сприяло постановці й розв'язуванню завдань переходу від уніфікованої освіти до варіативної, від педагогіки «знань, умінь і навичок» до педагогіки розвитку. Сьогодні психологічна служба є необхідним складником системи загальної середньої освіти, що забезпечує розвиток особистісного, інтелектуального і професійного потенціалів суспільства. Основне завдання психологічної служби – сприяння формуванню молодого покоління, становлення індивідуальності і творчого ставлення до життя на всіх етапах дитинства та юності; розвиток здібностей і нахилів дітей, «вивчення особливостей їхнього психічного розвитку, визначення психологічних причин порушення особистості й інтелекту, профілактика цих порушень» [4, с. 112].

Спостереження та спеціальні дослідження засвідчують, що на зростання кількості негативних явищ в учнівському середовищі впливає відсутність у закладах загальної середньої освіти чітко налагодженої системи превентивного виховання. Іноді превентивне виховання не відбувається автоматично, в окремих випадках воно потребує систематичної, цілеспрямованої та організованої роботи, а це вимагає якісно нового підходу до підготовки майбутніх психологів.

Аналіз останніх досліджень. Процесу професійної підготовки майбутнього психолога присвятили свої праці такі вчені, як Г. С. Абрамова, О. Ф. Бондаренко, І. В. Дубровіна, Ю. М. Ємельянов, С. Д. Максименко, В. Г. Панок, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелева, Т. С. Яценко та ін. Ідеї компетентнісного

підходу в професійній підготовці пропагували у своїх наукових працях Н. М. Бібік, О. І. Гура, Л. І. Даниленко, Е. Ф. Зеєр, Л. М. Карамушка, А. К. Маркова, В. І. Маслов, Л. І. Паращенко, Є. М. Павлютенков, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, А. В. Хуторський та ін. Науковець В. В. Волошина, аналізуючи сучасну підготовку психологів у закладі вищої освіти, наголошує, що до цього часу освіта фахівців здійснюється без урахування концептуальних відмінностей їхніх спеціальних здібностей і професійних моделей самореалізації. На її думку, психотехнології підготовки майбутнього психолога мають бути зорієнтовані на особистість як самоцінність, котра осмислює себе в широкому життєвому просторі через інтегративну єдність особистісних, професійних і соціальних цінностей. У процесі професійної підготовки важливо концентрувати увагу на етапах і механізмах розвитку ціннісної самосвідомості майбутнього фахівця та засобах і техніках надання психологічної допомоги [2, с. 10].

Визначення мети та завдань дослідження. Метою статті є дослідження проблеми підготовки майбутніх психологів до роботи з підлітками з девіантною поведінкою та виокремлення педагогічних умов, завдяки яким така фахова підготовка стане більш ефективною.

Результати роботи. Технологія превентивного виховання – це система заходів, які мають носити попереджувальний, випереджувальний, запобіжний характер і бути спрямовані насамперед на вдосконалення способу життя учнів, вибір ними правильної соціальної орієнтації. До цього процесу

активно долучаються психологи, які працюють у закладах середньої освіти і мають необхідні для роботи кваліфікаційні уміння. Отже, у ЗВО повинні бути створені належні педагогічні умови, за яких майбутні фахівці могли набути належну кваліфікацію.

Превентивне виховання підлітків із девіантною поведінкою, на нашу думку, сьогодні ускладняються тим, що в Україні у зв'язку із соціально-економічним, соціально-політичним реформуванням суспільства та введенням воєнного стану відбувається зміна системи цінностей і соціальних норм, збільшується кількість безробітних та неповних сімей. Дослідники підліткової девіантності виокремили «серединне буття», у морально-етичних нормах якого дивно поєднуються традиції попередньої формації, коли Україна була в складі СРСР, і сучасні тенденції європейської демократії [5, с. 21]. Становлення ціннісних орієнтацій, які є основою нормативної поведінки, у дітей підліткового віку в таких умовах ускладнене, оскільки в цей час виникає багато різних життєвих ситуацій, позитивний чи негативний потенціал яких неповнолітнім важко ідентифікувати. Ці аспекти повинні враховувати майбутні психологи в роботі з учнівською молоддю.

Аналізуючи процес підготовки здобувачів освіти у ЗВО, дослідниця Т. О. Ковалькова висуває певні вимоги до майбутнього психолога і вважає, що професійна діяльність психолога – це складний і відповідальний вид фахової діяльності, яка потребує відповідної освіти, професійної майстерності, адже пов'язана з пізнанням суто індивідуальних особистісних особливостей людей, їхніх глибоких внутрішніх переживань і станів. Учена пояснює, що специфіка професії психолога виявляється в тому, що об'єктом його діяльності є особистість іншої людини, що, зі свого боку, зумовлює високий рівень вимог щодо його фахово-особистісних якостей [3, с. 14–15]. Зазначимо, що Н. В. Чепелева [7] запропонувала тривірневу структуру системи професійної підготовки психолога. Перший рівень – світоглядний – забезпечує формування стійкої системи цінностей, засвоєння норм, зразків і правил поведінки відповідно до Етичного кодексу психолога. Другий

рівень – професійний – передбачає оволодіння необхідною системою знань, технологією майбутньої практичної діяльності, формування психологічної культури. Третій рівень – особистісний – формування професійно значущих якостей особистості, її гуманістичної спрямованості, «діалогічності», здатності до професійної ідентифікації. Дослідниця В. В. Синишина наголошує, що молодий спеціаліст після закінчення закладу вищої освіти повинен ефективно адаптуватися до професійної діяльності. Діяльність практичного психолога, на думку вченої, «вимагає професійної майстерності щодо пізнання особистісних особливостей людей, це зумовлює високий рівень вимог щодо його фахово-особистісних якостей» [5, с. 164].

Низка проведених досліджень у сфері психологічної діяльності, аналіз системи роботи психологів закладів загальної середньої освіти з проблеми превентивного виховання учнів підліткового віку, вивчення шкільної документації дають підставу виокремити певні *педагогічні умови*, потрібні для ефективної підготовки майбутніх психологів до роботи з важкими підлітками. До них належать:

а) наповненість освітньо-професійної програми освітніми компонентами, зміст яких спряє усвідомленню здобувачами вищої освіти важливості здійснення превентивного виховання серед дітей і молоді;

б) проведення різноманітних форм занять із дітьми в закладах середньої освіти під час проходження педагогічної практики щодо їх превентивного виховання;

в) залучення здобувачів освіти до виховних заходів, що проводяться у ЗВО з метою попередження правопорушень серед дітей і молоді;

г) залучення майбутніх психологів до роботи з батьками здобувачів середньої освіти та пояснення останнім важливості здійснення превентивного виховання дітей у родинах.

Майбутні спеціалісти в галузі психології повинні володіти набором певних умінь і компетентностей, що допоможуть успішно взаємодіяти зі всіма суб'єктами освітньої діяльності. Серед специфічних навичок майбутніх психологів ми вбачаємо: уміння налагоджувати стосунки з представниками батьківської громади; організовувати освітнє середовище на засадах

педагогіки партнерства, ненасильницького спілкування; уміння здійснювати психолого-педагогічне діагностування з метою визначення індивідуальних траєкторій розвитку девіантних підлітків і проектування їх поведінкових програм і таким чином допомогти дитині, яка дорослішає, побачити зону власного найближчого особистісного розвитку.

Неможливо також здійснювати превентивне виховання без знання вікової психології та специфіки розвитку підлітків. Майбутні психологи повинні усвідомлювати, що підлітковий вік вважається важким, кризовим, переламним. У західних країнах традиційно підлітковий вік розглядається як період «бурі й натиску», драматичного перевороту в емоціях і поведінці: «Бути нормальним у підлітковому віці вже само по собі є ненормальним» [1, с. 275].

Важливою ознакою ефективної фахової підготовки майбутніх психологів до превентивного виховання підлітків ми вважаємо вміння здобувачів вищої освіти налагоджувати ефективну взаємодію з батьківською громадою в контексті педагогіки партнерства. Організація співпраці з батьками учнів підліткового віку повинна не тільки йти в одному

напрямі із цілями, завданнями та діями психолога, але й доповнювати їх. У контексті теми дослідження акцентуємо увагу на необхідності постійного професійного самовдосконалення молодого психолога, який працюватиме в закладі загальної середньої освіти. Здатність до навчання впродовж життя є наскрізною, ключовою компетентністю кожного вчителя, який прагне бути прикладом для молодого покоління.

Висновки. Підготовка майбутнього психолога до превентивного виховання молоді повинна здійснюватися з врахуванням сучасних досягнень педагогічної та психологічної науки та відповідно до запитів українського суспільства. Отже, освітньо-професійні програми мають містити компонентами, зміст яких спряє усвідомленню здобувачами вищої освіти важливості здійснення превентивного виховання серед дітей і молоді. Важливо приділяти увагу під час проходження педагогічної практики проблемам превентивного виховання. Ефективною умовою професійної підготовки майбутніх психологів є залучення здобувачів освіти до виховних заходів із метою попередження правопорушень серед учнівської і студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Freud A. *Adolescence Psychoanalytic Study of the Child*. New York: International Universities Press. 1958. Vol. 13. P. 255–278, p. 275.
2. Волошина В. В. Психологічні технології підготовки майбутнього психолога : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2016. 45 с. С. 10, 11.
3. Ковалькова Т. О. Формування готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в авіаційній галузі у процесі фахової підготовки. Київ, 2016. С. 14, 15.
4. Савчин М. В., Гавриш З. С. Вступ до спеціальності: психолог, практичний психолог : навч. посіб. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. 400 с. С. 112.
5. Самойлов А. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук: 03.00.07 / Вінницький держ. пед. ун-т. Вінниця, 2017. 197 с. С. 21.
6. Синишина В. В. Особливості професійної підготовки майбутніх практичних психологів у контексті сучасних вимог. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. Випуск 10. Ужгород, 2019. С. 164.
7. Чепелева Н. В. Особистісна підготовка практикуючого психолога. *Основи практичної психології : підручник* / В. Панюк, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. Київ : Либідь, 1999. С. 242–249.

References

1. Freud, A. (1958). *Adolescence Psychoanalytic Study of the Child*. New York : International Universities Press. Vol. 13. P. 255–278, p. 275.
2. Voloshina, V.V. (2016). *Psychologichni tehnologii pidgotovky maibutniogo psykologa [Psychological technologies for training of future psychologists]*. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv. pp. 10,11 [in Ukrainian].
3. Kovaliova, T.O. (2016). *Formuvannia gotovnosti maibutnih psykologiv do profesiinoi diyalnosti v aviaciinij galuzi u procesi fahovoi pidgotovky [Formation of readiness of future psychologists for professional activities in the aviation industry in the process of professional training]*. Kyiv. P. 14, 15 [in Ukrainian].

4. Savchin, M.V., Havrysh, Z.S. (2007). Vstup do spetsialnosti: Psyholog, Pructychnyi psyholog [Introduction to the specialty Psychologist, Practical Psychologist]. Navch. posibn. P. 112 [in Ukrainian].
5. Samoilov, A.M. (2017). Profilyctya deviantnoi povedinky pidlitkiv u socialno-vyhovnomu seredovyschi zagalnoosvitnoi shcoly [Prevention of teenager's deviant behavior in the social-educational environment of a comprehensive school]. *Candidate's thesis*. Vinnytsia. P. 21 [in Ukrainian].
6. Synyshyna, V.V. (2019). Osoblyvosti profesiinoi pidgotovky maibutnih practychnyh psyhologiv u konteksti suchasnyh vymog [Peculiarities of professional training of future practical psychologists in the context of modern requirements]. *Pedagogichni innovacii v osviti*. Uzgorod. Issue 10. P. 164 [in Ukrainian].
7. Chepeleva, N.V. (1999). Osobystisna pidgotovka practyucuuchogo psyhologa. Osnovy practychnoi psyhologii [Personal training of practicing psychologists. Basics of the Practical Psychology]. Kyiv. P. 242–249 [in Ukrainian].